

“IDUK” GELENEĞİNİN ANADOLU’DA YAŞATILAN BİR ŞEKLİ (ETYEMEZ KÖYÜ HAK SALIMI ÂDETİ)

Yard. Doç. Dr. Namık ASLAN*

ÖZ: İslâm öncesi Türk inanç sisteminin “tabiat kültü” çerçevesindeki bir kansız kurban uygulaması (ıdıık, ıduık) ana hatlarıyla kaynakların ışığında değerlendirilmiş, kökleri çok eskilere dayanan bu geleneğin, Sivas’ın Kangal ilçesine bağlı Etyemez Köyü’nden derlenen bir sürümü yorumlanmağa çalışılmıştır. Etyemez Köyü “Hak Salımı” töreni; motifleri ve bu motiflerin simgelediği değerler yönünden incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kansız Kurban Sunma Geleneği, Tabiata Adanan Kurban, İduık, Şaman, Muskacı, Kemik Saplı Bıçak

A Kind of İduık Tradition Which is Stil Living in Anatolia (The Tradition of Right Release of Etyemez Village)

ABSTRACT: In this paper, the application of bloodless sacrifice in the frame-work of “belief of nature” in Turkish belief system before Islam has been evaluated in line with the literature. One of the variants of this tradition found in Sivas/Kangal/Etyemez Village that goes as far back as early Turkish period before Islam has been interpreted. The case in the village of Etyemez has been analyzed from the point of motiphs and the norms symbolizing these motiphs.

Key Words: The Tradition of Bloodless Sacrifice, Sacrifice for Nature, İduık, Şaman, Amulet-writer, Knife With Bone Handle

Türklerde Kurban Geleneği ve “İduık” Âdeti

İslâmiyete dâhil olduktan sonra, onun en yılmaz savunuculuğunu yapan ve adı Müslümanlıkla adeta özdeşleştirilen Türkler; bin yıldan fazla bir zaman İslâmı yaymak ve yaşatmak uğruna göğüslerini siper etmelerine rağmen, eski inançlarıyla alakalı pek çok uygulamayı da sıkı sıkıya i-

* Niğde Üni. Fen-Ed. Fak. TDE Bölümü Niğde

namikaslan@hotmail.com

nanarak, İslâmı bir arada yaşatmayı bilmişlerdir (Eröz 1977: 296). Yapılan derlemeler Anadolu'da bugün bile Şamanlık veya Kamlık döneminin pek çok bakiyelerinin İslâmî bir kisve altında varlığını sürdürdüğünü göstermektedir. Doğum, düğün, ölüm gibi hayatın en önemli geçiş safhalarının, bu ritüellerin yoğunlukla muhafaza edildiği alanlar olduğu, yine araştırmaların neticesidir. Kültürel hayatın pek çok alanında gözlemleyebildiğimiz bu eski inanç pratiklerinin yer yer sembolik bir vasıf kazanıp, kimi masalarda, fıkralarda ve özellikle de oyunlarda (köy seyirlik oyunları ve çocuk oyunlarında) bir motif halinde varlıklarını sürdürdükleri söylenebilir (And 1985: 74, Karadağ 1978: 11).

Türklerin, tarihin çok eski zamanlarından beri şükür ve dilek ritüellerinde (gerek bayrama dönüşmüş veya adak şeklinde olanlarında), Tanrıya yaklaşma aracı olarak kurbanı vasıta ettikleri bilinmektedir. Türk içtimai hayatının özellikle geçiş safhaları kurbanla birlikte icra edilir. Doğumlar, ölümler, toy-düğünler, şölenler, bayramlar, yatır ve mezar ziyaretleri, hayvancılık ve ziraat hayatı ile ilgili bereket dileklerinde, Tanrı'ya yakarışlar hep kurban aracılığı ile yapılırdı (Eröz 1980: 17-22). Şamanlıkta, kurban sunulmadan ayin ve tören yapılmadığı gibi (Gökyay 2000: CDXXIX), her ayin için kanlı veya kansız kurban bulunması adeta bir zorunluluk idi (İnan 1995: 97).

Yazımızın başlığında belirttiğimiz çerçevenin dışına çıkmamak için kurbanla ilgili detaylara girmeyeceğiz. Vereceğimiz kaynakçanın bu ayrıntılarla alakalı olarak kafalardaki soru işaretlerini gidereceğini düşünüyoruz (Esin 1978: 100-101, Kalafat 1995: 110, Roux 1994: 199, Ögel 1995: 464, Günay-Güngör 1997: 65, İnan 1987: 617-618, Tanyu 1998: 26, Kafesoğlu 1980: 50, 1984: 289, İnan 1991: 215-221, Radloff 1976: 211-303). Ancak aşağıda yorumlamaya çalışacağımız törenle ilgili kimi motiflerin anlaşılabilmesi için, bazı temel hususların hatırlatılması yararlı olacaktır.

Türklerde, Tanrıya yaklaşma vasıtası olarak görülen kurbanların, kanlı ve kansız olarak iki farklı biçimde sunulduğunu görüyoruz. Kanlı kurbanla ilgili olarak Dede Korkut'ta da sıkça geçen "attan aygır, deven buğra, koyundan koç öldürgil" (Ergin 1994: 80-81) ifadesinin çok şeyi açıkladığını düşünüyoruz. Kurban için erkek hayvanın tercihi ve hikâyelerdeki yer yer derin İslâmî etkiye rağmen, atın kurban olarak halen ilk sırada verilmiş olması oldukça anlamlıdır. Zaten Türklerde en makbul kurbanın at olduğu, attan sonra da koyunun tercih edildiği bilinmektedir (İnan 1995: 100).

Kansız kurban uygulamalarına gelince: Abdülkadir İnan'ın belirttiğine göre "saçı, yalma, tös yedirme, ateşe yağ atma ve şarap serpmeye" gibi törenler bu cins kurbanlardandır (İnan 1995: 98). Anadolu'da bunların

sembolik şekillere dönüşmüş (düğün konfetileri, ağaçlara bez bağlama, mum yakma vb. gibi) daha pek çok yansımalarının olduğu da bilinmektedir (Beki 2004: 11–18). Yapılan ayin ve törenlerden anlaşılacağı üzere, bu uygulamaların resmî olanları yanında, ekseriyetle özel amaçlar için oldukları söylenebilir. Tanrının rızasını kazanma, hastalıkların göçürülmesi, ruhlardan izin almak, şükür bildirmek, af ve hacet dilemek vb. gibi uygulamalar özel ayinlerdir. İslâm öncesi Türk inanç pratikleri çerçevesinde “Özel ayinlerden en önemlisi ruhlardan birine ıdık (ıyık, ızık) bağışlarken yapılan törendir” (İnan 1995: 107).

Divanü Lügat-it-Türk'te de geçen “ıdık” yahut “ıduk”: “Kutlu ve mübarek olan her nesne. Sahibinin yaptığı bir adak için bırakılan hayvan” şeklinde açıklanmıştır (Atalay 1992: 65). Mehmet Eröz'ün Türkiye Türkçesinde “adak” şekline dönüştüğünü söylediği ıdık uygulaması (Eröz 1980: 211–216), Abdülkadir İnan'a göre kansız kurbanların en önemlisidir (İnan 1995: 98). Bu ritüelin (ıdık veya ıduk töreninin) Asya Türkleri arasında yaşatılan pek çok farklı şekillerinin Verbitski, Radlof, Katanuf, Anohin ve başka Türkologlar tarafından tespit edilmesine karşılık (İnan 1995: 102), Anadolu'daki yansımaları ile ilgili bir tespit henüz yapılmış değildir. Çoban kültü çerçevesinde “saya gezme”, “yüz kömbesi”, “kuzunun tüyü bitti” gibi köy seyirlik oyunlarımıza yansıyan bereket amaçlı kimi ritüel kutlamalar olmakla birlikte, bu oyunları “ıduk” töreniyle ilişkilendirmek güçtür (Elçin 1991: 42-45).

Etyemez Köyü “Hak salımı” Âdeti

Etyemez Köylülerinin “Hak Salımı” adını verdiği, Erkan Arslantaş* aracılığı ile derlediğimiz ve “ıduk” geleneğinin bir devamı olabileceğini düşündüğümüz törenin uygulama safhaları, kaynak kişilerin birbirlerini tamamlayarak anlattıkları şekliyle şöyledir:

Bu töreni her yıl yapmamız söz konusu değildir. Orta halli ve varlıklı ailelere özgü, bir tür özel kutlamadır. Birkaç yılda bir, köyün ileri gelenlerinin de katılımıyla nevrüz ayı da dediğimiz bahar ayında yaparız. Koyunların kuzulamaya başladığı sırada doğan ilk erkek kuzuyu salımlık olarak seçeriz. İlk kuzunun erkek olmasını tanrının bir lütfu olarak görürüz. Sürünün devamı ve dölün bereketi için bu uğur sayılır. (Mehmet Ali Arslantaş, Abdullah Türk, Muammer Arslantaş, Hazma Arslantaş)

Uygulamadan anlaşılacağı üzere “salım” işlemi, bir yıl önceden alınan bir kararla yapılmaktadır. Tören; mala, cana gelebilecek bir kötülüğü engellemek ya da şükür amaçlı bir tür özel sunum durumundadır. Kişisel bir ayin olmakla birlikte, ilan ve tanıklığı için olsa gerek, protokol huzu-

* Niğde Üniversitesi Fen-Ed. Bölümü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 2005-2006 eğitim öğretim döneminde son sınıf öğrencisi.

runda olmaktadır. Bolluk, bereket dilenen üreme amaçlı bu uygulamada, seçilen kurbanın erkek olması ise, törenin en önemli yanı olsa gerektir. Semavi dinlerin etkisi ve pek çok kültürün “bereket tanrısını” erkeklik organıyla simgelemeleri sebebiyle, bunun evrensel bir motif olduğunu söylemek mümkündür. Ancak, motifin Türk Kültürü için millî bir değer taşıdığı da gözden uzak tutulmamalıdır. Doğan ilk kuzunun erkek olmasının Tanrı'nın lütfu olarak yorumlanması ve bunu sürünün devamı için bir işaret sayarak kurban olmaya gerekçe gösterilmesi, söz konusu motifin evrensel gerekçelerinden farklıdır.

Bilindiği gibi, soyun erkek çocuklar aracılığı ile oluşu, Türk aile anlayışı ile ilgili temel bir olgudur. Kızlar evlenip baba ocağından ayrıldıktan sonra, baba tarafı ile akrabalıkları bile büyük ölçüde biter. Evlenen kızlar koca soyuna kaydolunmuş sayılırlar (Ögel 1988: 248). Salmalık seçilecek kuzunun erkekten seçilmesi, sürünün devamı ve dölün bereketi için “erkek” oluşun bir işaret olarak yorumlanması; Türk Kültürünün soy anlayışıyla ilişkilendirilebilir. Bu ilişki, Dede Korkut Oğuzlarının gerek resmî gerekse özel törenlerde Tanrıya ulaşma aracı olarak sundukları kurbanlarda attan aygırı, deveden buğrayı koyundan koçu tercih etmelerinin de sebebi olsa gerektir.

Seçilen erkek kuzu, sürünün diğer kuzularından ayrılır ve bir yıl boyunca itina ile beslenir. Semiz bir koç kıvamına gelen hayvanın koyunlarla bir araya getirilmesine ve çiftleşmesine izin vermeyiz. “Hayvanın yüzünü açmamak” da dediğimiz bu durum, günahsızlık ve temizlikle ilişkilidir. Salıma hazırlanan hayvana son olarak, “tırnak bakımı” ve “işaretleme” yaparız. Tırnak bakımı, dışarıya ilk kez çıkacağı için gereklidir. İşaretleme ise, salım olduğunun herkesçe anlaşılması içindir. İşaretleme kızıl kına veya kök boya ile yapılır. Tercih kınadan yanadır. Omuzdan kuyruğa kadar belirgin bir şekilde sürülen kına ya da boya, kuruyup tutana kadar koçu bekletiriz. Tören, köyün ileri gelenlerinin de hazır bulunduğu bir ortamda Cuma namazından önce yapılır. Köy muskacısının idare ettiği ayinde mal sahibi de hazır bulunur. Hazırlanan koç, köylüce kutsal sayılan ve “ziyaret” diye adlandırılan mekana götürülür. Muskacı, dua eşliğinde “kurt ağzı bağı” adını verdiği bir muskayı yeşil bir kumaşa sararak hayvanın boğazına asar. Ardından kemik saplı bir bıçak üzerine dualar okuyarak üç kez bıçağın ağzını açıp kapatır ve bıçağı salma sahibine verir. Salma sahibine ağzı kapalı olarak verilen bıçağı, Cuma namazı çıkışında cami kapısında yeniden açarlar. Tören sırasında muskacının yaptığı dua şöyledir:

“Bismillahirrahmanirrahim
Hak yoluna, peygamber yoluna,
devlet yoluna, kişi yoluna...

Devlet başta ola,
kul malı leşte ola.
Başın gözün sadakası,
kulun huzuru,
malın refahı niyetine,
Salma payı kabul ola.
Vatanın kurt-kuşuna,
böcük-cücük cümlesi dişine feda ola.
Hak yarattığı, Mevlâ'nın yapıp yetirdiği yedirdiği...
Cümle ondan alınır, ona verilir.
Ağ ciğeri ağ kurdun,
kara ciğeri kara kurdun,
Geri kalanı cümle mübarek toprağın yurdun.
Allah'ım, salma payımızı haram kurt paylaşın,
mundar kuş eylemesin.
Hıncır kanlıya,
haram kursaklıya,
urum adlıya nasip olmasın.
Helal elin helal malı, doğru işe
doğru aş'a gire.
Allah kabul eyleye.
Bir ala, beş vere
Âmin.”

Dölün bereketli, tabiatın cömert olması için, doğaya hediye edilen bu hayvanın niyetine Allahtan sürünü selametini isteriz. Salma salınan hayvanın çalınması, kesilip etinin yenilmesi, tutulup mal edinilmesi yasaktır. Salıma bırakılan hayvan dönüp köye gelse dahi ağıla konulmaz ve sürüye katılmaz. O artık doğanın malıdır. Sırtına vurulan damga uzun süre çıkmayacak şekilde işlendiği için herkesçe bilinir. Doğaya salınan bu sâhipsiz ve korumasız hayvanın akıbeti bellidir. Kısa bir süre sonra umumiyetle bir çoban veya herhangi bir kimse tarafından hayvanın kalıntıları bulunur ve sahibi durumdan haberdar edilir. Haber mutlulukla karşılanır. Zira

bu hâli, salmanın Allah katında kabul gördüğünün işareti olarak yorumlarız. Haberi alan salma sahibi, “salma hedîği” denilen içinde buğday, nohut, fasulye, mercimek, gibi ürünlerin bulunduğu “köy çerezi” de diyebileceğimiz haşlama türü bir yemeği, komşulara dağıtmak suretiyle işlemi tamamlamış olur.(Mehmet Ali Arslantaş, Abdullah Türk, Muammer Arslantaş, Hazma Arslantaş)

Geleneğin sürdürüldüğü yer; Sivas’ın Kangal ilçesine bağlı Etyemez köyüdür. Özellikle Sivas yöresinde Eski Türk inançlarının izini süren ve adak yerleriyle ilgili kıymetli bir de çalışma ortaya koyan değerli araştırmacı Kutlu Özen’in bu adak yerinden ve “Etyemez Babadan” bahsetmiş olması gözden kaçmış olsa gerektir (Özen 1996: 58-59).

İnan’ın; “terim olarak tanrıya gönderilmiş, tanrıya bağışlanarak salı verilmiş hayvan demektir” (İnan 1995: 98) şeklinde açıkladığı “ıdık” töreninin, Kaşgarlı’nın tarifinden pek de farklı olmayan bu yansımasının (Etyemez köyü “Hak Salımı” geleneğinin) kimi yönlerine dikkat çekmek istiyoruz.

“Hak Salımı” tabir olunan bu uygulamanın adlandırılışında dahi, “ıdık” kelimesinin günümüz Türkçesindeki anlamına bağlı kalınmış olması oldukça manidardır. İnan’ın belirttiğine göre İdik; “harfî harfîne salı verilmiş” demektir (İnan 1995: 98). “Salmak” eyleminden “salım” kelimesinin türetilip bu törene ad yapılması, törenin kaynağı ile ilgili bir ipucu olarak yorumlanabilir. Bir diğer önemli husus, “ıdık” törenlerindeki töreni icra eden şamanın yerini “Hak salımı” töreninde icracı olarak “Muskacı” adı verilen bir kişinin almış olmasıdır. Şamanların sihir, büyü, efsun işleriyle de uğraştıkları dikkate alınır, muskacılık ve Şamanlık arasında bir ilişki kurulması hiç de zor olmayacaktır. Zaten muskacı denilen kişinin köydeki tek görevi bu törenleri yönetmek de değildir. Kaynak şahısların “Muskacı” ile ilgili olarak sorduğumuz başka sorularda verdikleri cevaplardan öğrendiklerimiz şeyler oldukça ilgi çekicidir. Etyemez Köyü Muskacısı ile eski “ıdık” törenlerini icra eden şaman arasında kurduğumuz benzerlik ilişkisi, daha çok bu bilgilere istinadendir.

Karşılaştığımız pek çok güçlüğü ona danışarak çözmeye çalışırız. Saygın ve bilge kişiliğini kesinlikle tartışmayız. Hem sayarız hem de çekinir korkarız. Yapılabilecek yanlışların ve haksızlıkların ona malum olacağına inanırız. Çocukları izlemek ve onlarla ilgilenmek en çok özen gösterdiği işlerdendir. Çocukları isimleriyle çağırıp, fiziki görünüşleri, karakterlerinin ön plana çıkan belirgin özellikleri veya yaptıkları bir işle onları özdeşleştirip lakap takar. Sadece çocukların değil, büyüklerin de lakap takma işini o yapar. Hastalıkları iyileştirir, kırık ve çıkıkları sarar. Hayvanların yavrulamalarına yardımcı olur. Köyün tabibi olduğu kadar veterinerlik hizmetini de o yürütür. Yaptığı bu işler karşılığında kimseden

maddi bir şey talep etmez. İhtiyacı oranında ziraat yapmak ve hayvan beslemekten başka, toprak damları pekiştirmek için “loğ” ya da “yuvak” tabir olan taş kesme işi, ot yastık basma ve tandır yapma zanaatı, Etyemez Köyünde muskacının ailesine özgü bir meslek dalıdır. Kadın hastalıklarının iyileştirmek ve özellikle halk arasında “göbek ovmak” tabir olunan işlemi uygulamaları için, “el vermek” suretiyle köyden iki de kadın görevlendirmiştir. (Erkan Arslantaş,)

Söylenenlerden anlaşılan o ki Muskacı, Etyemez Köylüleri için manevi bir güç kaynağı ve sıkıntılı anlarda onların dayanağı gibidir. Muskacını Etyemez’deki bu sihirli, büyülü ve saygın kişiliğinin ayrıca değerlendirilmesi gerekir diye düşünüyoruz. Ancak kaynak kişilerin ondan bahsederken, bildiklerini aktarmada pek gönüllü olmadıklarını, hatırasının zarar görebileceği endişesini taşıdıklarını, söyleyebilirim.

Salıma bırakılan hayvanın herkesçe bilinen bir alamet taşıması ve dokunulmaz oluşu, Kaşgarlı’nın “ıduk” tarifıyla benzerlik arz eden hususlardır. Bırakılmadan önce omuz hizasından kuyruğuna kadar varsa kına yakılmak, kına olmadığı durumlarda ise aşı da denilen kök boya sürülmek suretiyle hayvan işaretlenmektedir. Kaynak şahısların; “Salıma salınan hayvan çalınması, kesilip etinin yenilmesi, tutulup mal edinilmesi yasaktır.” şeklindeki beyanları, Kaşgarlı’nın “ıduk” bırakılan hayvan için söylediği; “Yük vurulmaz, sütü sağılmaz, yünü kırılmaz” (Atalay 1992: 65) ifadeleriyle aynen örtüşmektedir.

Bize göre bu geleneğin en dikkate değer yanlarından biri, Muskacının tören sırasında okuduğu Türkçe duadır. “... Vatanın kurt-kuşuna, böcük-cücük cümle dişine feda ola, Akciğeri ak kurdun, karaciğeri kara kurdun geriye kalanı cümle mübarek toprağın yurdun...” gibi ifadelerin şaman dualarını çağrıştırıyor olması çok manidardır. Salımdan ak kurda, kara kurda pay çıkartılması, Yaşar Kalafat’ın; “Karaçay Türk Halk İnançları” başlığı altında bahsettiği “kurt payı” (Kalafat 2002: 145) geleneğini çağrıştırmaktadır. “Hak Salımı” geleneği ile doğrudan alakalı olmamakla birlikte, “çoban kültü” ve “kurt payı” geleneği çerçevesinde değerlendirilebileceği için kaynak kişilerin anlattığı bir “kara kurt” efsanesini de burada vermek istiyorum.

Dedem, bir gözünün kör ve ölümsüz olduğuna tüm köylünün inandığı iri bir kara kurttan bahsetmişti. Söylediğine göre, sadece aç olduğu zaman sürüye uğrarmış. Bu kurt geldiğinde ne koyunlar ürker ne de köpekler havlarmış. Sürüden bir mor koyun alarak uzaklaşmış. Kışın çetin geçtiği ve yiyecek bulmakta güçlük çektiği zamanlarda ise, başını göğse kaldırarak ulur ve bunun üzerine gökten el kadar beyaz bir nesne düşürmüş. Gökten düşen bu beyaz şeyi yiyen kurt iki yıl süreyle acıkmaz ve bir şey yemezmiş. Ben daha çocuktum. O gece dedemle birlikte sürünün ya-

nında yatmıştım. Gece dedem beni sesledi. “Uyan, sessiz ol ve izle sürüye kara kurt geldi” dedi. Gözlerimi ovuşturarak sessizce izledim. Koca bir gölge gibiydi. Hızla kayboldu. Sabah kalktığımızda bir mor koyunun kaybolduğunu gördük. (Erkan Arslantaş)

Salıma bırakılan hayvanın vatanın kurduna, kuşuna feda edildiği dikkate alınırsa, Bu efsanenin dolaylı da olsa “Hak salımı” âdetiyle ilişkili olduğu düşünülebilir.

Uygulamanın baharda yapılması, sununun erkekten seçilmesi, temizliğin ve saflığın ön plana çıkartılması, özen gösterilmesi gibi hususlar, geleneğin en eski şeklini büyük ölçüde muhafaza ederek yaşatıldığına delil sayılabilir. Törenin ziyaret tabir olunan kutsal bir mekanda yapılması, kurt ağzı bağlama, duanın kemik saplı bir bıçak üzerine okunması ve kurbanın yerine ulaştığına kanaat getirildikten sonra hedik yapıp komşulara dağıtılması gibi hususlar, başka kimi ritüellerde de tespit edebildiğimiz (ocaklar, sağaltmalarla ilgili efsunlamaların bıçakla yapılması, diş hediği gibi) sembolik uygulamalar olsa gerektir.

Salımın yapıldığı ve ziyaret tabir olunan yer, köye de adını veren “Etyemez Baba”nın mezarının bulunduğu yerdir. Kaynak şahısların Etyemez Baba hakkında anlattıkları bir efsane şu şekildedir:

Fakir bir aile, çocuklarının da çok sevdiği tek koyunlarını keserek bu ereni misafir edip ağırlamak isterler. Daveti kabul edip yemeğe gelen eren, ağlamakta olan çocuktan durumu öğrenince, bütün olarak kızartılıp pişirilmiş koyunu bir sihir işaretiyle diriltir ve oradan ayrılır. İşte o günden sonra bu keramet ehli kimse, “Etyemez Baba” diye anılır. İşte muskacı dediğimiz kişi bu Etyemez Baba’nın akrabası mıymış, talebesi miymiş derler. Türbeye de o bakar, türbe ateşini de o yakar. (Erkan Arslantaş)

Yukarıda kısaca tanıtmaya çalıştığımız ve “Muskacı” tabir olunan kişinin, Etyemez Baba’nın soyundan geldiğine ya da onun talebesi olduğuna inanılmaktadır. Muskacı, aynı zamanda Etyemez Baba’nın türbedarıdır. Mezarın bulunduğu bölgenin bakım ve temizliğini yaptığı gibi perşembeyi cumaya bağlayan her akşam ziyaret tepesinde ateş yakma işini de onun yaptığı belirtilmiştir. Etyemez Baba ile Muskacı arasında kurulan bu ilişki, Muskacı’nın köylüler arasındaki saygınlığını artıran önemli bir etmen olsa gerektir.

Tören sırasında okunan duanın bıçak üzerine yapılması, demirin koruyucu ruhu simgelemesi ve demir kültürle alakalı olarak yorumlanabilir. Kötü ruhların kovulması için demirin kullanılması (al karısını kovma, hastalıklardan kurtulma için yapılan efsunlamalar ve şaman elbiselerindeki muhtelif ziller ve metaller gibi) başka kimi uygulamalarda da gözle-

nebilen bir husustur. Ancak bıçağın “kemik saplı” olması yoruma muhtaç görünmektedir. Türklerde, “demir kültürünün” koruyuculuk vasfıyla paralellik arz eden bir de “kemik kültü” olabileceği düşünülebilir. Kurban kemiklerine gösterilen özen ve özellikle kurban başı iskeletlerini sırtına geçirmek veya “ağıl-ahır” gibi yerlerin giriş kapılarına asmak suretiyle Anadolu’nun muhtelif bölgelerinde bugün de gözlenebilen kimi hususlar, kürek kemiğinden fal bakmak, Anadolu kadınlarının süslenme aracı olarak “kemik tarakları” tercih etmeleri, ayrıca çocukların omzuna takılan nazarlıklarda kemik (diş ve özellikle küçük kuşların kanat kemikleri) bulunması gibi âdet ve uygulamalar (ki, kemikle ilgili bu âdet ve uygulamaların sayısını araştırmalarla artırmak mümkündür) düşüncemizi destekler mahiyetteki örneklerdir. Bu tespitin doğruluğundan hareket edersek, üzerine dua edilen bıçağın niçin kemik saplı olması gerektiği de bir anlam kazanacaktır.

Kurt ağız bağlama sırasında bıçağın ağzının açılıp kapanması ise, ağız bağlamakla ilgili taklidi bir gösterim veya sihrî bir işaret olarak yorumlanabilir. İşlemin üç kez yapılmasının, evrensel bir boyutu da olan üçleme veya üç kuralıyla ilgili olduğu aşikârdır.

Sonuç

Ayrıntılarını verip yorumlamaya çalıştığımız bu uygulamanın Kangal yöresinde yaşatılıyor olması tesadüf olmasa gerektir. Anadolu’da isminin koyunculukla özdeşleştiği ve çobanlık kültürünün canlılığını muhafaza ettiği ender bölgelerden birinin Kangal yöresi olduğu düşünülürse, törenin anlamı daha da kolay anlaşılacaktır. Etyemez Köyünden derlenen ve “Hak Salımı” tabir olunan bu gelenek; Türk Kültürünün İslâm öncesi inanç sistemi dâhilinde “hayvancılık kültürüne” bağlı olarak kutladığı bir bereket töreninin, günümüzde de varlığını devam ettiren bir sürümü olsa gerektir. Şamanlık döneminin bir kalıntısı sayılabilecek bu tespitin folklorumuz açısından fevkalade önemli olduğu kanaatindeyiz. Benzer uygulamaların, koyunculuk uğraşının canlılığını muhafaza ettiği Anadolu’nun başka yerlerinde de yaşatılıyor olması muhtemeldir.

KAYNAKLAR

A. Yazılı Kaynaklar

AND, Metin (1985), **Geleneksel Türk Tiyatrosu**, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

BEKKİ, Selahaddin (2004), “*Nevruz Kurban İlişkisi ve Kurbanı Bağlı Olarak Yapılan Ritler-Pratikler*”, Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S. 29, Ankara.

- KAŞGARLI MAHMUT (1985), **Divânü Lûgat-it-Türk Tercümesi I-III**, (çev., Besim Atalay), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ELÇİN, Şükrü (1991), **Anadolu Köy Orta Oyunları**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- ERGİN, Muharrem (1994), **Dede Korkut Kitabı I**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ERGİNER, Gürbüz (1997), **Kurban, Kurbanın Kökenleri ve Anadolu'da Kanlı Kurban Ritüelleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- ERÖZ, Mehmet (1980), "*Türk Boylarında 'Kansız Kurban' Geleneği*", Türk Kültürü, Yıl XVIII, S. 211-214, Ankara.
- ERÖZ, Mehmet (1977), **Türkiye'de Alevîlik Bektâşîlik**, Otağ Matbaacılık, İstanbul.
- ESİN, Emel (1978), **İslâmiyetten Önce Türk Kültür Tarihi ve İslâma Giriş**, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul.
- GÜNAY, Ünver-GÜNGÖR, Harun (1997), **Türklerin Dinî Tarihi**, Ocak Yayınları, İstanbul.
- GÖKYAY, Orhan Şaik (2000), **Dedem Korkudun Kitabı**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları. İstanbul.
- İNAN, Abdülkadir (1995), **Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- İNAN, Abdülkadir (1987), "*Ink mı, ıdk mı?*", **Makaleler ve İncelemeler**, Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara.
- İNAN, Abdülkadir (1991), "*Beltir Türklerinde Gök Tanrıya Kurban Töreni*", **Makaleler ve İncelemeler II.Cilt**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- KAFESOĞLU, İbrahim (1980), **Eski Türk Dini**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- KAFESOĞLU, İbrahim (1984), **Türk Millî Kültürü**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- KALAFAT, Yaşar (2002), **Türk Halk İnançları I**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- KALAFAT; Yaşar (1995), **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- KARADAĞ, Nurhan (1978), **Köy Seyirlik Oyunları**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.

- RADLOFF, W. (1976), **Sibirya'dan** (çev., Ahmet Temir), Millî Eğitim Basımevi, İstanbul.
- ROUX, J.P. (1994), **Türklerin ve Moğolların Eski Dini** (çev., Aykut Kazancıgil), İşaret Yayınları, İstanbul.
- ÖGEL, Bahaeddin (1988), **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, Türk Dünyası araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.
- ÖZEN, Kutlu (1996), **Sivas ve Divriği Yöresinde Eski Türk İnançlarına Bağlı Adak Yerleri**, Dilek Matbaası, Sivas.
- ŞENER, Cemal (1997), **Türklerin Müslümanlıktan Önceki Dini Şamanizm**, Ad Yayıncılık, İstanbul.
- TANYU, Hikmet (1998), **Türklerin Dinî Tarihçesi**, Burak Yayınları, İstanbul.

B. Sözlü Kaynaklar

Kaynak Kişi 1

Adı Soyadı: Erkan Arslantaş.

Doğum Yeri ve Tarihi: Etyemez Köyü, 1982.

Mesleği: Öğretmen adayı.

Öğrenim Durumu: Yüksek okul.

Görüşme Yeri, Tarihi ve Süresi: Etyemez Köyü, Aralık 2005, 60 dakika.

Anlattıklarını Kimden Duyduđu: Dedesinden.

Kaynak Kişi 2

Adı Soyadı: Mehmet Ali Arslantaş.

Doğum Yeri ve Tarihi: Etyemez, 1930.

Mesleği: Çiftçi.

Öğrenim Durumu: Okuryazar değil.

Görüşme Yeri, Tarihi ve Süresi: Etyemez Köyü, Nisan 2005, 2 saat.

Anlattıklarını Kimden Duyduđu: Büyüklerinden duydukları ve deneyimleri.

Kaynak Kişi 3

Adı Soyadı: Abdullah Türk.

Doğum Yeri ve Tarihi: Kangal, 1970.

Mesleği: Çoban.

Öğrenim Durumu:İlkokul.

Görüşme Yeri, Tarihi ve Süresi: Etyemez Köyü, Nisan 2005, 60 dakika.

Anlattıklarını Kimden Duyduđu: Kayınbabasından (Muskacı).

Kaynak Kişi 4

Adı Soyadı: Muammer Arslantaş.

Doğum Yeri ve Tarihi: Etyemez Köyü, 1959.

Mesleği: Hayvancılıkla uğraşır.

Öğrenim Durumu: İlkokul.

Görüşme Yeri, Tarihi ve Süresi: Etyemez Köyü, Nisan 32005, 2 saat.

Anlattıklarını Kimden Duyduđu: Babasından ve deneyimleri.

Kaynak Kişi 5

Adı Soyadı: Hazma Arslantaş.

Doğum Yeri ve Tarihi: Etyemez Köyü, 1931.

Mesleği: Çiftçi.

Öğrenim Durumu: Okuryazar değil.

Görüşme Yeri, Tarihi ve Süresi: Etyemez Köyü, Nisan 2005, 2 saat.

Anlattıklarını Kimden Duyduđu: Büyüklerinden ve deneyimleri.